

Londen heeft de Tower, San Fransisco heeft Alcatraz en Zuid-Afrika heeft Robben Island. Tegenwoordig kan ook Noorderland in dit rijtje 'cultureel erfgoed achter tralies' worden toegevoegd nu de Blokhuispoort in Leeuwarden de poort heeft opengezet. Noorderland sprak met Wiegina Dijkema over het verleden en met Johan de Jong over de toekomst van dit markante gebouw.

Productie: Ellen Roetman, fotografie: Maarten Koch, historisch beeldmateriaal: Stichting Blokhuispoort, Historisch Centrum Leeuwarden

Vrijheid achter tralies

De Blokhuispoort staat bekend als de bajes van Leeuwarden. De basis voor dit gevangeniscomplex werd al rond 1500 gelegd door Albrecht van Saksen, hertog van Friesland. Hij liet een fort bouwen om van daaruit zijn macht te doen gelden. Zelfs in het allereerste begin waren er al een paar huisjes die als cellen dienstdeden, 'hondegaten' genoemd. Het bolwerk verloor in de loop van de geschiedenis haar militaire functie en groeide uit tot een gevangenis van formaat. De zware toegangspoort met ijzeren hek, dikke muren, ramen voorzien van tralies en omliggende grachten hielden vijfhonderd jaar lang gajes en geteisem veilig achter slot en grendel.

Tegenwoordig is de Blokhuispoort een monument uit de zwaarste categorie, net zoals de Ridderzaal in Den Haag en het Rijksmuseum in Amsterdam. Het gebouw mag dan ook nooit verkocht worden door het Rijk.

Strafgevangenis

Wiegina Dijkema werkte zes jaar lang als PIW-er (Penitentiair Inrichtingswerker) in de Blokhuispoort en is

de aangewezen gids om ons door het cellencomplex te leiden. Met een zware sleutelbos in de hand worden her en der deuren geopend. Het is een indrukwekkend gezicht om aan het begin van de lange cellenrij te staan, die zich niet alleen links en rechts uitstrekt, maar ook nog eens drie verdiepingen hoog. Negentig cellen met blauwe deuren voorzien van kijkgaatjes, schaftluiken en zware grendels liggen hier verdeeld over drie ringen. Twee gietijzeren trappen voeren naar boven waar je langs geelgeschilderde relingen een ronde kunt maken. Als je je ogen dichtdoet hoor je de geluiden erbij: geroezemoes van de gevangenen, geklos op de trap, een deur die met een klap dichtslaat, een grendel die knarsend wordt verschoven.

Wiegina begon haar loopbaan in de gevangenis bij de receptiebalie in de portiersloge. Naast balie- en telefoonwerk schreef ze bezoekers in, leidde ze door de detectiepoortjes en bracht ze naar boven. Na een opleiding van drie maanden in Assen werd ze gevangenisbewaarder.

De Blokhuispoort telt 158 cellen. Hier werden uitsluitend mannelijke gedetineerden opgesloten vanaf 18 jaar. Alleen tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er een paar cellen voor vrouwen gereserveerd. Vleugel A was het Huis van Bewaring. Vanuit de politiecel werden ar-

Op eeuwenoude tekeningen is de blokvorm nog goed te herkennen. Rechts: de Blokhuispoort rond 1905-1915.

restanten hierheen gebracht, in afwachting van hun proces en eventuele straf. De B-vleugel was tot de zeventiger jaren de strafgevangenis. Hier zaten gevangenen die veroordeeld waren tot een celstraf van minimaal vijf jaar. Het ging om zware jongens die moorden en overvallen hadden gepleegd. Vanaf de jaren zeventig werd deze vleugel gebruikt voor sober regime, dat wil zeggen voor gevangenen die kortere straffen moesten uitzitten voor bijvoorbeeld diefstallen en onbetaalde boetes.

Inchecken

Wiegina vertelt verder: 'Als een gevangene binnenkwam, moest eerst de administratie geregeld worden, zoals de inschrijving in het bevolkingsregister van de gemeente Leeuwarden. De gevangene zat die tijd uit in een inkomstencel'. Na enig zoeken naar de passende sleutel, opent ze de deur van een kleine, kale ruimte zonder ramen. Wat meteen opvalt, zijn de namen en teksten op de muren, geschreven door gevangenen die toch niets beters hadden te doen. Na de inkomstencel ging de gevangene met de badmeester mee. De badruimte doet met zijn tegelvloer en hokjes denken aan de kleedkamer van een zwembad. Hier moest gedoucht worden en kleren en bezittingen werden nagekeken. 'Geld werd in beslag genomen en op een rekening gestort, mobiel-tjes moesten ingeleverd worden. Eenmaal op de cel volgde een intakegesprek met een

Wiegina Dijkema

gevangenebewaarder. De huisregels werden doorgenomen en de celinventaris opgenomen. Vanaf dat moment draaide de gevangene mee in het programma.'

Verschillende celdeuren staan nu open. Het is vier grote stappen van de deur naar het raam en ruim twee van muur tot muur. Op de witte muren zijn stiftkrabbels achtergelaten door de laatste bewoner. Het linoleum op de vloer is blauw van kleur, gekozen vanwege de rustgevendende uitwerking. Verder een raam met tralies, een prikbord, een roestvrijstalen wc. Het bed, de twee stoelen, een open kast en een bureauplank moeten we erbij denken. Het ziet er fris uit, de cel is net schoongemaakt. Niet op de knieën met een tandenborstel, maar gewoon met een mop.

Stok in de broek

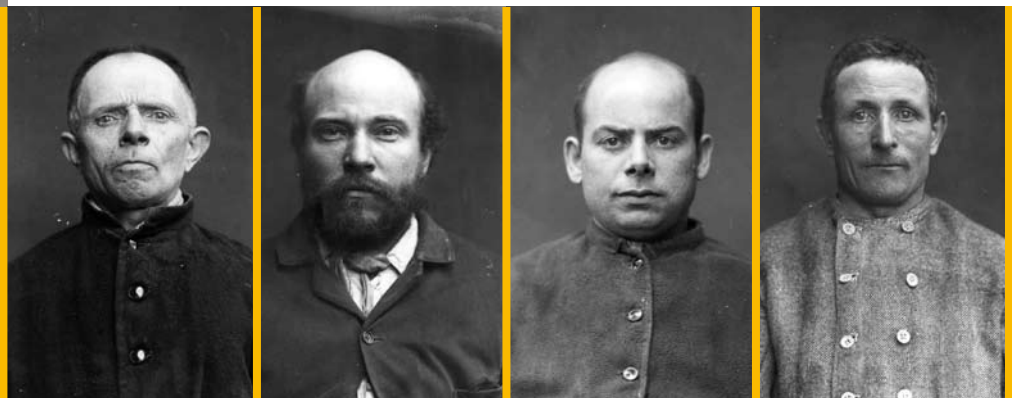
De dagen in de gevangenis verliepen volgens een vast patroon. Om kwart voor acht moesten de gevangenen opstaan. Ontbijt

maakten ze zelf op hun kamer. De ochtend werd aan arbeid besteed. Voor arrestanten uit het Huis van Bewaring was dit op vrijwillige basis, maar voor de andere gevangenen was het een verplicht onderdeel. De gedetineerden konden in de smederij of de boekbinderij werken, keukendienst doen of schoonmaken. Er werden wasknijpers en pennen in elkaar gezet en kandelaren gelast. Daarna gingen ze terug naar de cel voor het middageten.

's Middags kon er een keus gemaakt worden uit: sport (voetbal of fitness), een uur naar de bibliotheek (vooral de boeken van Peter R. de Vries waren erg populair), onderwijs volgen (bijvoorbeeld een computercursus) of 'crea' (houtbewerking en knutselen). Elke middag mochten ze een kwartier bellen. Ook werd er een uur gelucht. En dan was er nog de schoonmaak: de ene middag moesten ze hun cel reinigen, de andere mochten ze douchen. Na het avondeten op de cel was er tenslotte nog recreatietijd zoals biljarten, poolen en kaarten.'

Het bezoek was het hoogtepunt van de week. Maar ook de zondagse kerkdienst was populair. Afwisselend werd er een dienst gehouden door een dominee, een pater of een imam. Kerkelijk of niet, de mannen gingen toch wel, al was het alleen al voor de koffie na afloop.

De gevangenis had verschillende faciliteiten. Zo was er een winkeltje en een kapsalon, waar ze eens per zes weken naartoe mochten. Wie een nieuwe broek nodig had, kon de bode erop uit sturen of familie iets mee

'Bewoners' van de Blokhuispoort, eind negentiende eeuw.

Werkland

laten brengen. En had iemand last van kiespijn of een zere knie, dan kon hij de tandarts of de dokter bezoeken die een paar keer per week spreekuur hielden. Mocht er een behandeling in het ziekenhuis volgen, dan werden de gevangenen in de boeien geslagen. 'Soms ging er ook nog een stok in de broek om weglopen te voorkomen.'

Ontsnappingen

Ontsnappingen waren er natuurlijk ook. Soms gemakkelijk, zoals die gedetineerde die zijn vrienden van buiten had gevraagd om voor een ladder te zorgen zodat hij over de muur kon klimmen. Toen er in het geheim een huishoudtrap over de muur werd gezet, liet de gevangene zich weer opsluiten. Dat was zijn eer te na. Soms klassiek, zoals de man die over de muur vluchtte door aan elkaar geknoopte lakens. Of inventief, zoals de gedetineerde die in het geheim één voor één de stenen uit de muur had losgewrikt en door het gat ontsnapte. Wiegina: 'Toch werden de meesten weer snel opgepakt. Vaak 's ochtends vroeg op het station als ze de eerste de beste trein wilden nemen. Wie ontsnapt was, wachtte bij terugkeer de isoleercel. Deze liggen in een keldergewelf dat 'De Bunker' wordt genoemd. Vier kale witte muren overheersen hier de ruimte. Tegenover de deur bevindt zich een bed van beton, ook het hoofdkussen is hiervan gevormd. Achter de twee isoleercellen liggen nog twee oudere cellen. 'In de oorlog werden hier enkele politici opgesloten. Hun verblijf in deze naargeestige cel was zo'n verschrikkelijke ervaring dat ze na de bevrijding meteen werden gesloten', vertelt Wiegina.

Overigens ging het er heel vroeger nog wel anders aan toe. Er werden oren afgesneden en tongen doorpriemd. Er was een geselkamer, een 'pijnigtoeren' en een schavot.

Nieuw leven

In 2007 werd de Blokhuispoort gesloten. Het gebouw voldeed niet meer aan de eisen van deze tijd en vooral de brandveiligheid was een probleem. De gevangenen werden overgeplaatst en Carex nam het beheer van het gebouw tijdelijk over.

Johan de Jong van Carex: 'We hebben een plan gemaakt waarbij alle ruimtes gebruikt zouden worden. We willen mensen de kans geven om iets leuks met de ruimte te doen zoals die is. De B-vleugel houden we helemaal intact. De cellen worden niet geschilderd, het moet blijven zoals het was, dus met stiftkrabbels op de muur. Zo kunnen bezoekers iets van de unheimische sfeer proeven. Deze ruimte kan in het geheel gehuurd worden voor speciale gelegenheden. We hebben er al een theatervoorstelling in gehad, het is omgetoverd tot restaurant en er zijn tv-opnames gemaakt.'

Inmiddels zijn er 130 ruimtes verhuurd, waaronder de negentig cellen van vleugel A. Mensen die anders thuis zouden werken, kunnen nu voor een klein bedrag een cel huren. Er zijn kunstenaars, fotografen, een schrijver, dichter, componist, tattoozetter, architect en een interieurontwerper. Een bandje oefent er voor een concert.

Verder lezen

Ellen Schat en
Rob Leemhuis
Blokhuispoort, 500 jaar
gestraft in Leeuwarden
Friese Pers Boekerij
ISBN : 9789033007552
Prijs: €14,95

Ook studenten met deadlines sluiten zich op om het werk af te krijgen. 'We hebben alles onder één dak. Het leuke is dat er op deze manier kruisbestuiving plaatsvindt. Zo helpt de schrijver de webdesigner, die de fotograaf weer ondersteunt. Om deze onderlinge uitwisseling en samenwerking te stimuleren, hebben we 'De Bak' ingericht, een ruimte waar iedereen koffie kan drinken en lunchen.'

Tijdens de rondleiding komen we van alles tegen. Waar eens de praktijk was van de gevangenispsycholoog huist nu een evenementenbureau. In het kantoor van de Chef Beveiliging worden websites ontwikkeld en in de kerk zetelt de stichting Kunstpromotie die kunstenaars uitnodigt om daar een maand te komen werken waarna een expositie volgt.

Ook rond het plein waar de gevangenen werden gelucht, zijn ateliers en werkplaatsen ingericht. Er is een boekbinderij die antieke boeken restaureert, een bedrijf dat kleding ontwerpt met als thema de gevangenis (rompertjes met boefje erop) en een videokunstenaar. Links en rechts herinneren twee bewakingshokjes nog aan de tijden dat hier zware jongens rondhingen die nauwlettend in de gaten werden gehouden.

En zo is criminaliteit vervangen door creativiteit. Henk V., Bonsie en Dirk uit Lemmer hebben plaatsgemaakt voor Linus die fotografeert, Marlous die sieraden ontwerpt en Sylvia die baljurken maakt van stropdassen. Deuren die eerst angstvallig gesloten bleven, staan nu uitnodigend open. ●

Johan de Jong

Ga zelf eens de bak in

De Blokhuispoort is open voor het publiek: bezoekers kunnen over de binnenplaatsen dwalen en de verschillende ateliers bezoeken aan het plein of in het cellenblok. Het is mogelijk om met een groep een rondleiding te krijgen door de gevangenis. Deze wordt gegeven door een oud-bewaker die daarbij uit eigen ervaring vertelt over het leven binnen de dikke muren. Regelmatig worden er evenementen gehouden in en rond het gebouw.

De oude nor is nu de werkruimte van allerlei creatieve personen.

De voormalige vrouwenvleugel, uitzicht op de Blokhuispoort vanaf de Zuidergrachtswal (1905-1915) en een bewaker bij de sleutelkast, 1948.

Drie oud-medewerkers van de Blokhuispoort hebben een stichting opgericht die als doel heeft de geschiedenis van de voormalige gevangenis te behouden. Daarvoor is een museum in de Blokhuispoort ingericht. In het museum is ruim 500 jaar geschiedenis te zien. Gratis toegang.
Meer informatie en openingstijden:
www.stichting.blokhuispoort.nl

Blokhuispoort
Blokhuisplein 40
8911 LJ Leeuwarden
www.blokhuispoort.nl

